

University of Groningen

Te meten, of niet te meten

Mackor, Anne Ruth

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2005

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Mackor, A. R. (2005). *Te meten, of niet te meten: dat is de vraag*. Humanistic University Press.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Te meten, of niet te meten: dat is de vraag

Anne Ruth Mackor

Rede uitgesproken ter gelegenheid van de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar vanwege de humanistische stichting Socrates in de Professionele ethiek, vanuit humanistisch perspectief bij de Rijksuniversiteit Groningen op dinsdag 1 november 2005.

Mijnheer de Rector Magnificus,
Zeer geachte aanwezigen,

1. Inleiding

Zoals U op de uitnodiging voor deze oratie hebt kunnen lezen, ben ik zowel in de Faculteit Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap als in de Faculteit Wijsbegeerte benoemd tot bijzonder hoogleraar professionele ethiek. Ik ben echter niet alleen aan deze twee faculteiten, maar ook aan de Faculteit Rechtsgeleerdheid van deze universiteit verbonden.

Vanwege mijn band met deze faculteiten zullen alle drie een rol spelen in mijn oratie. Daarnaast zal ook het humanistische perspectief van de stichting Socrates aan bod komen bij de bespreking van het onderwerp van mijn oratie: de voortschrijdende protocollering en kwantificering in professies. In de discussie over dit thema speelt de stelling dat *professionalisering* zich *voltrekt* langs de weg van de ontwikkeling, de toepassing en de verbetering van protocollen en meetinstrumenten en zich ook langs die weg *behoort* te voltrekken, een centrale rol. Deze stelling is echter omstreden en roept zowel onder professionals als in het publieke debat felle polemieken op.

Ik kan me voorstellen dat dit nog abstract klinkt, dus laat ik een voorbeeld geven. Beschouw het bakken van koekjes eens als professie. In mijn terminologie is het bakken van koekjes *geprotocolleerd*, indien er een uitgeschreven recept is waarin het bereidingsproces in duidelijke stappen is vastgelegd. Het bakken van koekjes is bovendien *gekwantificeerd*, indien alle globale aanduidingen in het recept, zoals 'een snufje zout' en 'een kopje suiker', zijn vervangen door een aanduiding van hoeveelheden die met keukenweegschaal, maatbeker of andere keukenapparatuur moeten worden gemeten.

Ik wil vandaag twee vragen met U bespreken. De eerste vraag luidt: *waarom* voltrekt professionalisering zich in de vorm van de invoering van protocollen en

meetinstrumenten? De tweede vraag is, hoe *wenselijk* deze ontwikkeling is. (1)

1.1. Hamlet

Het is vanwege de centrale rol die protocollen en meetinstrumenten in mijn betoog spelen dat ik, met dank aan Shakespeare, de vraag 'Te meten, of niet te meten?' als titel voor mijn oratie heb gekozen. Het lijkt misschien overdreven, zelfs misplaatst, om vragen waarmee professionals in onze tijd geconfronteerd worden, op één lijn te stellen met Hamlets tijdloze vragen over leven en dood, noodlot en hiernamaals. De vragen over protocollering en kwantificering zijn echter voor de hedendaagse professional, en in het verlengde daarvan voor de samenleving als geheel, van fundamenteel en existentieel belang.

Net als Hamlet, die zich afvroeg of het eervoller is om '(...) in je hoofd die voortdurende aanvallen van het nietsontziende lot te verdragen of om de wapens op te nemen tegen de zee van moeilijkheden en er al vechtend een einde aan te maken (...)' (2), zien professionals zich gesteld voor een dilemma. Enerzijds kunnen ze zich laten meevoeren in de stroom van protocollen en meetinstrumenten, maar daarbij dreigen, om slechts één risico te noemen, zowel professional als cliënt *gereduceerd* te worden: de professional tot mechanisch uitvoerder, de cliënt tot meetbaar object van meetinstrument en protocol. Anderzijds kunnen professionals proberen tegen de stroom in te roeien en zich verre te houden van meetinstrumenten en protocollen. In dat geval zal echter, en niet altijd ten onrechte, hun *professionaliteit* in twijfel worden getrokken.

1.2. Geestelijk verzorgers, forensisch gedragskundigen, filosofen en humanisten

Nu enigszins duidelijk is wat het onderwerp van mijn oratie is, zal ik aangeven, hoe ik de vraag naar de toenemende protocollering en kwantificering van professies denk te koppelen aan de faculteiten waar ik zelf werkzaam ben.

Voor de Faculteit Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap is de keuze snel gemaakt. Het onderwijs professionele ethiek dat ik aan deze faculteit doceer, is primair bestemd voor studenten van de Master Geestelijke Verzorging. Het ligt dus voor de hand naar de professie van geestelijk verzorger te kijken. Dit is echter niet de enige reden om deze beroepsgroep onder de loep te nemen. Belangrijker is dat er zowel binnen als buiten de beroepsgroep veel onduidelijkheid bestaat over de identiteit van geestelijk verzorgers. (3) (4) De discussie over hun identiteit is hier van belang, omdat deze mede gevoerd wordt in termen van het al dan niet invoeren van *protocollen*.

Ook wat de Faculteit Rechtsgeleerdheid betreft, ligt bespreking van één specifieke professie voor de hand. De meesten van U weten dat mijn belangstelling voor het recht met name bij het strafrecht ligt, meer in het bijzonder bij de rol die forensisch gedragskundigen spelen bij het adviseren over het opleggen en verlengen van tbs. Hoewel er over de taken van de forensisch

gedragskundige meer duidelijkheid bestaat dan over die van de geestelijk verzorger, is er toch ook hier discussie. Deze gaat met name over het gebruik van *meetinstrumenten*. Sommigen juichen dat gebruik toe, terwijl anderen daar sceptisch tegenover staan. (5)

Tot zover de Faculteiten Rechtsgeleerdheid en Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap. Op welke wijze komt de Faculteit Wijsbegeerte aan bod? Ik heb helaas niet de tijd om ook de filosofie als professie te bespreken. (6) Toch zullen de aanwezige filosofen aan hun trekken komen. Ik zal mijn onderwerp namelijk vanuit filosofisch perspectief benaderen en ik kies daarvoor de door de visitatiecommissies zo nadrukkelijk geroemde interdisciplinaire en empirische aanpak die kenmerkend is voor zowel de Faculteit Wijsbegeerte als voor de vakgroep Rechtstheorie bij de Faculteit Rechtsgeleerdheid.

Tenslotte, hoe zit het met het humanistische perspectief van de stichting Socrates? In het debat over het invoeren van meetinstrumenten en protocollen speelt de term 'humaniteit' een sleutelrol. Een belangrijk argument van critici van een meer protocollaire en kwantitatieve aanpak is dat invoering van meetinstrumenten en protocollen tot 'ontmenselijking' kan leiden. Deze critici menen dat de mens niet kan worden *gemeten*, maar moet worden *begrepen*.

De vraag is echter: hoe kan iemand in een half uur tijd een samenhangend betoog houden over de professionele ethiek van twee zo verschillende domeinen als forensische gedragskunde en geestelijke verzorging? Verzandt zo'n beschouwing niet in een vergezochte vergelijking tussen twee in wezen onvergelykbare professies? Integendeel, ik meen dat de vergelijking juist duidelijk kan maken dat zowel de vraag, *waarom* professies de weg van protocollering en kwantificering inslaan als ook de vraag, of het *wenselijk* is dat zij dat doen, niet in algemene termen beantwoord kan worden. Ik zal laten zien dat het antwoord afhankelijk is van de specifieke taak van de professie en de context waarin deze opereert.

2. Waarom protocollering en kwantificering?

De vraag, waarom een professie de weg van protocollering en kwantificering inslaat, kan dus niet in algemene termen beantwoord worden. Dat neemt niet weg, dat er wel enige algemene factoren kunnen worden aangewezen. Enkele daarvan zal ik nu eerst bespreken, voordat ik in meer detail op de geestelijke verzorging en de forensische gedragskunde inga.

2.1. Wetenschappelijke grondslag

Een kenmerk waardoor professies zich onderscheiden van 'gewone' beroepen, is hun wetenschappelijke grondslag. (7) Het is precies deze wetenschappelijke grondslag die het mogelijk zou maken meetinstrumenten en protocollen voor de

praktijk te ontwikkelen. Omgekeerd wordt het hebben van meetinstrumenten en protocollen dan ook gezien als bewijs voor het feit dat een bepaald beroep een 'echte' professie is met een gedegen wetenschappelijke fundering. Een professie met protocollen en meetinstrumenten is beter, rationeler en efficiënter dan een professie zonder protocollen en meetinstrumenten.

De eenvoudigste verklaring voor het toenemende gebruik van meetinstrumenten en protocollen luidt dan ook dat het een logisch en rationeel gevolg is van de toegenomen kennis op het terrein van de betreffende professie. Dit antwoord is echter niet toereikend. (8) Er gaat namelijk veel meer werk zitten in het bruikbaar maken van abstracte wetenschappelijke kennis voor de concrete professionele praktijk dan deze verklaring suggereert. Bovendien hebben lang niet alle protocollen zo'n duidelijke en gedegen wetenschappelijke grondslag als deze verklaring suggereert. Met andere woorden, de relatie tussen wetenschappelijke grondslag en professionele praktijk is veel minder 'logisch en rationeel' dan de verklaring doet voorkomen. Wetenschappers en professionals hebben overigens wel baat bij het in stand houden van de gedachte dat er zo'n logische relatie bestaat. De praktijk lijkt daardoor wetenschappelijker en de wetenschap praktischer dan zij in feite meestal zijn. (9) (10)

2.2. Controleren en legitimeren

Naast de stelling dat de toenemende protocollering en kwantificering een logisch en rationeel gevolg is van wetenschappelijke ontwikkelingen op het terrein van de betreffende professie, zijn er dan ook verschillende andere verklaringen voor het toenemende gebruik van meetinstrumenten en protocollen. Daarvan zal ik er hier één bespreken. (11)

Professionals hebben, vanwege hun speciale expertise, vaak *exclusieve rechten en bevoegdheden*. Zo hebben artsen, advocaten en dominees, om maar eens drie klassieke professies te noemen, niet alleen de plicht, maar ook het recht van geheimhouding. Ook mogen alleen artsen medicijnen voorschrijven, moet de overdracht van het eigendom van een huis bij de notaris plaatsvinden en mogen alleen geestelijken sacramenten toedienen. Door deze exclusieve rechten en bevoegdheden hebben professionals een *monopoliepositie* met betrekking tot bepaalde handelingen, een monopoliepositie die, zo leert de geschiedenis ons, vaak met hand en tand tegen buitenstaanders verdedigd wordt. (12) (13)

Omdat exclusieve rechten en bevoegdheden professies macht geven, vragen zij om waarborgen waardoor misbruik en ondeskundig gebruik wordt voorkomen of althans achteraf kan worden afgestraft. Het is, paradoxaal genoeg, eerst en vooral de professie als geheel die belang heeft bij het creëren van waarborgen. Juist omdat professies vaak diensten verlenen die als essentieel voor de samenleving en het welbevinden van haar leden worden beschouwd, is het niet alleen voor de samenleving, maar ook voor de professie van groot belang dat er een breed gedragen publiek vertrouwen bestaat. Indien de professie immers

publiek vertrouwen verliest, dan zal dat haar status en monopoliepositie schaden. Het is dan ook niet voor niets dat het *ideaal van dienstbaarheid en betrouwbaarheid* meestal expliciet wordt uitgedragen in bijvoorbeeld beroepseed of beroepscode.

De vraag is echter, hoe dat vertrouwen tot stand kan komen. *Persoonlijk vertrouwen* tussen professional en cliënt kan ontstaan, indien zij een relatie opbouwen. Veel professional-client relaties zijn echter eenmalig en vluchtig. De onmogelijkheid om persoonlijk vertrouwen op te bouwen, moet worden gecompenseerd. Die compensatie wordt gevonden in wat wel *institutioneel vertrouwen* wordt genoemd, een meer abstract soort vertrouwen in de professie als geheel. (14) (15) (16) De cliënt vertrouwt de professional, die hij niet kent, omdat en in zoverre hij vertrouwen heeft in de professie als geheel. Een professie die protocollen en meetinstrumenten invoert en zich daarop laat afrekenen, kweekt niet alleen vertrouwen in zijn wetenschappelijke *kwaliteit* en in zijn *doelmatigheid*, maar ook in zijn *dienstbaarheid en betrouwbaarheid*.

Protocollen en meetinstrumenten kunnen dus bijdragen aan vertrouwen in professies, omdat zij als waarborg kunnen fungeren. Protocollen vormen een waarborg voor de cliënt, omdat een professional die zich niet aan een protocol heeft gehouden, daarop door cliënt of toezichhoudende instantie kan worden aangesproken. Protocollen vormen omgekeerd echter ook een waarborg voor de professional. Indien een professional immers kan aantonen dat hij de protocollen gevolgd heeft, dan heeft hij daarmee een rechtvaardiging voor zijn optreden, ook in gevallen waarin zaken onverhoopt zijn misgelopen. Protocollen maken het, met andere woorden, mogelijk professioneel optreden zowel te *controleren* als te *legitimeren*.

2.3. Hulpmiddel of dwingend voorschrift?

De introductie van protocollen en meetinstrumenten heeft echter ook een keerzijde. De meeste professies hebben een grote mate van autonomie. De overheid geeft beroepsverenigingen vaak veel ruimte om zelf regels voor de toelating tot en de uitoefening van de professie op te stellen en te handhaven. Daarnaast zijn ook individuele professionals autonoom. Professionals zijn weliswaar altijd gebonden geweest aan de regels van hun professie, maar zij hebben een ruime discretionaire bevoegdheid bij de interpretatie en toepassing van die regels, omdat professioneel handelen zich nu eenmaal niet volledig in regels laat vastleggen.

Hier doet zich een dilemma voor. Ik heb zojuist gesteld dat de invoering van meetinstrumenten en protocollen een belangrijke rol kan spelen bij het creëren van publiek vertrouwen in de kwaliteit, de doelmatigheid en de legitimiteit van de professie. Anderzijds kan de invoering van meetinstrumenten en protocollen de professie echter ook schaden. (17) Immers, hoe meer gedetailleerd de protocollen en hoe nauwkeuriger de instrumenten, hoe moeilijker het voor de

professional wordt om daarvan af te wijken, zelfs wanneer hij dat in een concreet geval beter of doelmatiger acht. Indien het mis gaat, zal hij immers op die afwijking worden afgerekend. Protocollen en meetinstrumenten kunnen dus tot verlies aan kwaliteit en doelmatigheid leiden. Protocollen en meetinstrumenten kunnen ook verlies aan legitimiteit met zich meebrengen, en wel indien professionals zich op het moment dat zij ter verantwoording worden geroepen, achter diezelfde protocollen en meetinstrumenten gaan verschuilen.

De voorlopige conclusie luidt dan ook dat protocollen en meetinstrumenten de kwaliteit, de doelmatigheid en de legitimiteit van professioneel handelen kunnen bevorderen. Wanneer protocollen en meetinstrumenten echter een dwingend korset worden, dan kunnen deze voordelen in hun tegendeel omslaan. (18) In een cultuur waarin een professional aan de hand van protocollen wordt afgerekend op zijn handelen, dreigt een dictatuur van de middelmaat. (19)

3. Ontwikkelingen in de geestelijke verzorging en de forensische gedragskunde

Nu ik in algemene termen iets heb gezegd over de vraag waarom professionalisering zich voltrekt in de vorm van de invoering van protocollen en meetinstrumenten, wordt het tijd mijn verhaal concreter te maken en mijn vragen toe te spitsen op de geestelijke verzorging en de forensische gedragskunde. Ik zal eerst de vraag bespreken, waarom in beide professies protocollen en meetinstrumenten oprukken. Aansluitend zal ik de vraag beantwoorden, hoe wenselijk deze ontwikkeling in beide professies is.

3.1. Geestelijke verzorging

Laat ik beginnen met de geestelijk verzorging. Ik zei eerder al dat de geestelijke verzorging in een 'identiteitscrisis' verkeert en dat met name degenen die met geestelijk verzorgers moeten samenwerken, een onduidelijk beeld van de geestelijke verzorging hebben.

Genoemde onduidelijkheid kan ik niet beter illustreren dan door te citeren uit een column uit *NRC Handelsblad* van begin dit jaar. (20) In deze column doet de al dan niet fictieve studente geneeskunde Anne Hermans een al dan niet gefingeerd verslag van haar belevenissen in het ziekenhuis. In deze specifieke column beschrijft zij de overdracht van patiënten. Alle artsen en co-assistenten zitten in de koffiekamer en dokter Scholten neemt de lijst met patiënten door. Over patiënte Swart meldt hij dat ze, nadat een zware operatie was mislukt, heeft gemeld dat ze 'dood wil'. Er ontstaat een discussie over de vraag, hoe er moet worden omgegaan met de 'doodswens' van mevrouw Swart. Ik citeer uit de column:

'Dr. Richter (...) is de discussie zat en roept: "Nou ja, hier hebben wij allemaal geen verstand van. Laat de psychiater maar langskomen om te beoordelen of ze suïcidaal of depressief is." Dr. Scholten snuift: "Psychiater? Nee hoor! Die lui doen zo pathetisch! Gaan ze weer met antidepressiva strooien. Laat dat mens maar zeuren. Ik ga verder met mijn lijst." Maar dr. Engels begint nu opeens te stralen. Hij heeft duidelijk een briljante ingeving: "Nee, wát we moeten doen: we vragen de geestelijk verzorger! I-de-aal voor die Swart..." "Geestelijk wat?" interrumpeert Scholten, en Engels legt uit: "De ziekenhuis-pastoor. Ik zag dat ze een kruisje om had - jaha ik observeer mijn patiënten goed! - dus dan kan ze vast leuk met hem praten." Zelfingenomen zakt hij achterover en neemt nog een slok van zijn koffie. Het is even stil. Dan besluit dr. Richter: "Goed, doen we die priester vandaag. Maar ik geef hem één dag. Als het morgen niet beter is vraag ik alsnog de psychiater." Scholten schudt zijn hoofd: "Jullie zoeken het maar uit met dat mens. Ik ga door met mijn lijst."

Tot zover de column. Naast de botheid waarmee over een ernstig zieke patiënte wordt gesproken, vallen drie zaken op. Ten eerste lijkt het van een willekeurige arts af te hangen, of een geestelijk verzorger wordt opgetrommeld. Het is kennelijk niet duidelijk bij welke problemen de hulp van een geestelijk verzorger wordt ingeroepen. Een tweede punt is dat psychiater en geestelijk verzorger klaarblijkelijk in dezelfde vijver vissen, met andere woorden dat de taakafbakening tussen geestelijk verzorger en andere hulpverleners niet duidelijk is. Het derde punt is dat de psychiater wordt geassocieerd met pillen en de geestelijk verzorger met praten.

Het laatste punt, de geestelijk verzorger als iemand met wie je kan praten, sluit goed aan bij het beeld dat geestelijk verzorgers van zichzelf hebben. De meeste geestelijk verzorgers hangen het zogeheten presentiemodel aan. Volgens dit model is de taak van de geestelijk verzorger om 'er' voor de ander 'te zijn'. Tegenover het presentiemodel staat het interventiemodel. Dit model staat een meer geprotocolleerde manier van werken voor. Een belangrijk voordeel daarvan is dat deze samenwerking met andere disciplines vereenvoudigt, omdat er meer duidelijkheid ontstaat over de 'methoden' en 'behandeldoelen' van de geestelijk verzorger. Daardoor kunnen andere hulpverleners beter inschatten wanneer het zinvol is de hulp van een geestelijk verzorger in te roepen. (21)

Het interventiemodel roept echter grote weerstand op onder geestelijk verzorgers die vanuit het presentiemodel werken. (22) Volgens het presentiemodel moet een geestelijk verzorger er juist niet op gericht zijn het verhaal van de cliënt te vertalen in zijn eigen professionele vocabulaire. Hij moet geen behandeldoelen opstellen en hij moet er überhaupt niet op uit zijn

problemen op te lossen. De geestelijk verzorger moet er 'slechts' zijn voor de ander, dat wil zeggen trouw en met empathische distantie luisteren naar het levensverhaal van de ander.

Een groter contrast tussen het ideaaltype van de professional en het presentiemodel lijkt niet denkbaar. Het is immers juist de taak van de professional om op basis van specialistische wetenschappelijke kennis het verhaal van de cliënt te vertalen in een specifiek probleem waarvoor de professional een oplossing kan aandragen. Een 'echte' professional is methodisch, probleemgericht en oplossingsgericht. Daar tegenover staat het beeld van de geestelijk verzorger die weliswaar een multidisciplinaire bagage van met name levensbeschouwelijke, ethische en psychologische kennis heeft, maar die deze kennis, bijna nadrukkelijk, niet etaleert en niet gebruikt om het verhaal van de cliënt te vertalen in een professioneel probleem.

Men zou denken dat een professie die zo slordig omspringt met zijn status geen lang leven beschoren kan zijn. (23) Toch overleeft de geestelijke verzorging de druk die zowel door de secularisering als door de opkomst van concurrerende professies zoals psychiatrie, psychologie en maatschappelijk werk al lange tijd op haar wordt uitgeoefend. (24) (25)

3.2. Forensische gedragskunde

Tot zover over de ontwikkelingen in de geestelijke verzorging. Laten we nu kijken naar de forensische gedragskunde. Daar is de situatie geheel anders. Een eerste verschil is dat de positie van de gedragskundige in het strafproces misschien wel omstreden, maar niet bedreigd is. Integendeel, er lijkt alleen maar meer werk aan de winkel te komen bij de advisering over tbs. (26) Een tweede verschil is dat de voorstanders van het invoeren van protocollen en meetinstrumenten hier de laatste jaren duidelijke, ik zou bijna zeggen meetbare, overwinningen boeken.

Mijn hypothese is dat deze overwinning onder andere verklaard moet worden uit de machtsstrijd tussen twee groepen forensisch gedragskundigen, te weten psychiaters, die decennialang een monopoliepositie in het forensische veld hadden, en psychologen, die relatieve nieuwkomers op de forensische markt zijn. (27) De meeste forensisch psychiaters delen, of althans deelden, met geestelijke verzorgers een diepgewortelde afkeer van het zogeheten 'reductionistische en empiristische model' van de mens. Veel forensisch psychiaters hebben betoogd dat de stoornis en gevaarlijkheid van verdachten niet 'reductief' gemeten, maar 'holistisch' begrepen moeten worden. In deze opvatting krijgt men de beste beoordeling door met de klinische blik van de getrainde psychiater naar de hele levensgeschiedenis van de verdachte te kijken. (28) Vanuit deze opvatting hebben veel psychiaters dan ook fel geageerd tegen meetinstrumenten die immers per definitie slechts enkele factoren meten. (29)

Psychologen hebben zich veel meer dan psychiaters met de ontwikkeling van

meetinstrumenten beziggehouden. (30) Zij hebben hun kwantitatieve expertise succesvol in het forensische veld ingezet en psychologische tests ontwikkeld waarmee stoornissen en recidiverisico's kunnen worden gemeten. Daardoor zijn zij steeds minder als ondergeschikte aan en steeds meer op voet van gelijkheid met psychiaters gaan opereren. (31)

De vraag is nu, waarom forensisch psychologen met name vanaf de jaren '90 zoveel succes hebben met hun meetinstrumenten. Mijn verklaring is dat zij hun succes met name aan veranderende maatschappelijke opvattingen te danken hebben. (32) Sinds de jaren '80 en met name sinds de jaren '90 is de maatschappelijke en politieke visie op het strafrecht namelijk grondig veranderd. Stond tot 1980 de resocialiseringsgedachte voorop, dat wil zeggen de gedachte dat de dader te verbeteren is, gaandeweg is deze vervangen door een visie waarbij niet alleen de verbeterbaarheid van de dader in twijfel wordt getrokken, maar bovendien de veiligheid van de samenleving voorop is komen te staan. (33) Terwijl de begrijpende benadering van de forensisch psychiater goed aansluit bij de resocialiseringsgedachte waarin de persoon van de dader centraal staat, past de kwantificerende benadering van de forensisch psycholoog veel beter bij het veiligheidsdenken waarbij het met name gaat om het berekenen van veiligheidsrisico's.

4. Wenselijke ontwikkelingen in de forensische gedragskunde en de geestelijke verzorging?

Ik heb zojuist in vogelvlucht enkele recente ontwikkelingen in de forensische gedragskunde en de geestelijke verzorging besproken en ik heb aangegeven, waarom er in deze professies in meer of juist in mindere mate sprake is van protocollering en kwantificering. In de geestelijke verzorging wordt de neiging tot protocollering vooral gevoed door de druk op de geestelijke verzorging om zich duidelijker te profileren en te legitimeren. In de forensische gedragskunde wordt de invoer van meetinstrumenten vooral verklaard in termen van een machtsstrijd tussen psychiaters en psychologen tegen de achtergrond van veranderende maatschappelijke opvattingen over strafrecht.

De laatste vraag, die ik nu aan de orde wil stellen, is hoe wenselijk de zojuist besproken ontwikkelingen zijn. Ik zal beginnen met de forensische gedragskunde.

4.1. Forensische gedragskunde

In eerdere publicaties heb ik mij steeds nadrukkelijk positief uitgelaten over de voortschrijdende protocollering en kwantificering in de forensische gedragskunde. Ik ben op dit punt niet van mening veranderd. (34) De vraag is natuurlijk, of ik daarmee niet meedoe aan de 'dehumanisering' van de verdachte.

Ik geef het critici grif toe dat de persoon van de verdachte door het gebruik van meetinstrumenten in zekere zin gereduceerd wordt tot een optelsom van meetbare eigenschappen.

De vraag is echter of deze reductie onwenselijk is. Het alternatief is immers de huidige praktijk waarin soms oncontroleerbare 'feiten' die alleen met een 'klinische blik' kunnen worden vastgesteld, een rol spelen in de bewijsvoering in het strafproces. Hiermee wil ik niet zeggen dat het gebruik van meetinstrumenten tot onfeilbare oordelen leidt. Nee, ook achter meetinstrumenten gaat een wereld aan theorieën, keuzes en interpretaties schuil. Beide benaderingen, de klinische én de kwantitatieve, zijn feilbaar. (35) Er zijn echter zwaarwegende redenen om in het forensische gedragskundige advies een geprotocolleerde en kwantitatieve benadering te verkiezen boven een klinische. (36)

4.1.1. 'First time right'

Een eerste reden is dat forensisch gedragskundigen moeten opereren volgens het *'first time right'* principe. (37) Gedragskundigen krijgen slechts één- of tweemaal de gelegenheid hun visie voor te leggen aan de strafrechter die moet beslissen of hij tbs zal opleggen. De rechter baseert zijn oordeel op datgene wat de deskundige in zijn rapport schrijft en eventueel ter zitting vertelt. Als gedragskundigen adviseren geen tbs op te leggen of te verlengen en verdachte later een ernstig misdrijf pleegt, maar ook als zij een advies geven waardoor een verdachte ten onrechte tot tbs wordt veroordeeld, dan heeft dat verstrekking gevolgen voor de verdachte én voor de samenleving. Met andere woorden, in de forensische gedragskunde hangt een hoog prijskaartje aan verkeerde beslissingen.

4.1.2. Onvrijwilligheid en waarborgen

Een tweede reden waarom een geprotocolleerde en kwantitatieve benadering te prefereren valt boven een klinische, is dat de meeste verdachten er veel voor over hebben niet tot tbs te worden veroordeeld. Niet alleen omdat zij voor het stigma 'gevaarlijke gek' vrezen, maar ook omdat tbs, anders dan gevangenisstraf, een onbepaalde eindtijd heeft en een tbs-gestelde vaak langer opgesloten zit dan wanneer hij alleen tot gevangenisstraf was veroordeeld. In het uiterste geval kan hij zelfs levenslang opgesloten blijven. Het *onvrijwillige karakter* van de relatie met de gedragskundige en de *verstrekking gevolgen* die het advies kan hebben, maakt het noodzakelijk tbs-advisering en -oplegging controleerbaar te maken en met strenge waarborgen te omkleden.

Die waarborgen worden in het strafrecht gezocht in op schrift gestelde regels die zo min mogelijk ruimte laten voor interpretatie. Deze regels dienen er niet toe de verdachte te reduceren tot een object, maar om hem te beschermen tegen onoordeelkundig gebruik en misbruik van bevoegdheden. (38) In dit licht is het

dan ook merkwaardig dat het strafrecht zo weinig nauwkeurige eisen stelt waar het de rol van deskundigen betreft. (39)

Nu zult U, zeker na de recente ontknopingen rond de Schiedamse parkmoordzaak, willen weten, of er veel fout gaat in de rechtsgang bij tbs-oplegging en -verlenging. (40) Omdat ik daar geen systematisch onderzoek naar heb gedaan, kan ik daarover geen algemene uitspraken doen. De gedragskundige rapporten en de vonnissen en arresten die ik de laatste jaren heb gelezen, leveren echter bepaald geen geruststellend antwoord op de vraag, of de tbs-oplegging en -verlenging met voldoende waarborgen omkleed is. (41)

Mijn conclusie luidt dan ook dat, zeker nu een rechtvaardige en humane rechtspleging opgeofferd dreigt te worden aan een tunnelvisie van veiligheidsdenken, niet een antireductionistische houding, maar integendeel juist de invoering van 'evidence based' meetinstrumenten en protocollen bittere noodzaak is voor de versterking van de waarborgen rond tbs. (42)

4.2. Geestelijke verzorging

Tot zover over de forensische gedragskunde. Hoe luidt nu mijn oordeel over de ontwikkelingen in de geestelijke verzorging? (43) Hier treffen we een geheel andere situatie aan. We hebben gezien dat de geestelijk verzorger volgens het presentiemodel niet geprotocolleerd werkt, geen behandeldoel heeft en in het verhaal van zijn cliënt weliswaar met name oog heeft voor levensbeschouwelijke kwesties, maar deze niet reduceert tot een specifieke hulpvraag.

Ik vermoed dat deze invalshoek vanuit het oogpunt van het voortbestaan van de geestelijk verzorging een verstandige zet is, omdat de geestelijke verzorging zich daardoor kan onderscheiden van zijn directe concurrenten die juist steeds meer geprotocolleerd gaan werken. (44) Mijn vraag is echter niet, of het verstandig is, maar of het wenselijk is dat de geestelijk verzorger meer geprotocolleerd gaat werken. Ik heb zojuist betoogd dat er in de forensische gedragskunde goede redenen zijn protocollen en meetinstrumenten in te voeren. Het is echter niet duidelijk dat deze redenen ook voor de geestelijk verzorging gelden.

4.2.1. Tweede kans

Een eerste verschil tussen forensisch gedragskundige en geestelijk verzorger is dat een verkeerde inschatting van de geestelijk verzorger meestal geen onherstelbare gevolgen voor cliënt of samenleving heeft. Anders gezegd, de geestelijk verzorger heeft meestal een *tweede kans*. (45) Ik zie hier overigens wel een belangrijke uitzondering die om geprotocolleerd werken vraagt. De geestelijk verzorger moet namelijk adequaat kunnen inschatten, of zijn cliënt niet zodanige ernstige problemen heeft, dat behandeling door bijvoorbeeld een psychiater noodzakelijk is. De gevolgen van het niet onderkennen van bijvoorbeeld suïcidale of gewelddadige neigingen kunnen immers groot zijn.

Daarom is het belangrijk dat de geestelijk verzorger een gedegen kennis van psychische problemen heeft. Die kennis heeft hij niet nodig om zelf te gaan 'dokteren', maar om zijn cliënt, indien nodig, er toe te bewegen bijvoorbeeld een psychiater te raadplegen. (46)

4.2.2. Vrijwilligheid

Een ander belangrijk verschil tussen geestelijk verzorger en forensisch gedragskundige is dat de relatie tussen geestelijk verzorger en cliënt in beginsel *vrijwillig* is. De cliënt mag een gesprek aangaan, maar hoeft dat niet en in theorie zijn er geen negatieve gevolgen verbonden aan het weigeren of afbreken van het contact. Uiteraard kunnen er situaties ontstaan waarin de vrijwilligheid schijn is. Daarom moeten er ook hier waarborgen zijn om de soms kwetsbare en afhankelijke cliënt te beschermen tegen eventuele misstappen van de geestelijk verzorger, maar deze waarborgen hoeven niet zo scherp te zijn als degene die in de context van tbs-advisering gesteld moeten worden.

4.2.3. Wetenschappelijke grondslag

Protocollering lijkt dus niet nodig uit het oogpunt van *controleerbaarheid*. Leidt protocollering dan tot betere *kwaliteit* van de dienstverlening? De geestelijk verzorger heeft de taak met de cliënt een gesprek aan te gaan over levensbeschouwelijke vragen. Die taak impliceert op zichzelf echter niet dat hij een diagnostisch formulier moet invullen waarin hij het gesprek met zijn cliënt 'reduceert' tot een 'diagnose' van de geestelijke nood en waarin hij op basis van die 'diagnose' een 'pastoraal zorgplan' opstelt. (47) Een bezwaar tegen een dergelijke protocollering is dat de wetenschappelijke grondslag van de pastorale diagnostiek nog mager is, zodat onduidelijk is, of de kwaliteit van de geestelijke verzorging er door protocollering op vooruit zou gaan. Daar komt bij dat het zeer de vraag is, of mensen die, vaak noodgedwongen, verkeren in een situatie waarin ze 'gereduceerd' worden tot een specifieke ziekte of stoornis, wel zitten te wachten op nóg een deskundige die hun verhaal reduceert tot een specifieke hulpvraag.

4.2.4. Vrijplaatsfunctie

Een laatste argument tegen protocollering is dat een dergelijke manier van werken een bedreiging kan vormen voor de vrijplaatsfunctie van de geestelijk verzorger. Ik denk hierbij vooral aan de rol die geestelijk verzorgers in justitiële inrichtingen kunnen spelen. (48) Juist daar is er een reëel risico van dehumanisering, zowel van gedetineerden als van het personeel. (49) Hoe goed en integer individuele gevangenisbewaarders hun werk ook doen, in een gevangenis waar het 'wij' tegen 'zij' is, zal een gedetineerde niet gauw een vertrouwensrelatie opbouwen met een bewaarder. Hetzelfde geldt voor tbs-klinieken. Zelfs als een patiënt goed contact heeft met zijn therapeut, zal op de

achtergrond altijd meespelen dat diezelfde therapeut rapporteert over de vorderingen van de cliënt en zo invloed heeft op het verloop en de duur van de tbs. Juist in een gesloten setting zoals een justitiële inrichting lijkt het van onschatbare waarde dat er een persoon is die door zijn schijnbare doelloosheid geen onderdeel van 'het systeem' uitmaakt. (50)

Met name deze laatste overweging brengt met zich mee dat de geestelijk verzorger misschien niet té geïntegreerd en té geprotocolleerd moet willen werken en de onduidelijkheid over zijn identiteit en expertise voor lief moet nemen. Niet geprotocolleerde professionaliteit, maar empathie en betrokkenheid moeten de kernwaarden van de geestelijke verzorging blijven. In een tijdperk van instrumentalisering en marktgericht denken is het goed voor ogen te houden dat mensen, en dat geldt zelfs voor professionals, soms juist de meest nuttige daden verrichten, als zij niet expliciet doelgericht te werk gaan. (51)

5. Slot

Ik rond af. Schrijvend en denkend over protocollen en waarborgen heb ik mij het hoofd gebroken over de vraag, of ik alle voorschriften met betrekking tot het houden van een oratie zou moeten naleven. Ik doel hier op het nog niet zo lang geleden ingevoerde voorschrift dat aan het eind van de oratie geen dankzinnen mogen worden uitgesproken. Deze mogen alleen in de gedrukte versie worden opgenomen. In mijn ogen is dit een principiële onjuist voorschrift dat het rituele karakter van de oratie miskent. In elk geval geeft het voorschrift aanleiding de vraag te stellen, waarom de orator dan niet ook zou kunnen volstaan met een gedrukte versie van het wetenschappelijke deel van de oratie. (52)

Ik heb uiteindelijk besloten mij aan de voorschriften te houden en mijn oratie hier wel en mijn dankwoord hier niet uit te spreken. Ik zie voor mijzelf een klein voordeel aan het niet uitspreken van het dankwoord. Voor sommigen van U is dat misschien een reden om te zijner tijd de gedrukte versie van mijn oratie nog eens na te lezen.

Ik heb gezegd.

Dankwoord

Allereerst wil ik de Faculteit Wijsbegeerte, de Faculteit Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap en de stichting Socrates bedanken voor het in mij gestelde vertrouwen. Ik hoef hier niet meer te zeggen dat ik hoop en vertrouwen op een goede samenwerking, want ik heb de afgelopen twee jaar, en waar het

de Faculteit Wijsbegeerte betreft al veel langer, mogen ervaren hoe plezierig die samenwerking feitelijk is.

Bij de stichting Socrates wil ik André Hielkema bedanken die als secretaris van de stichting voor adequate ondersteuning en punctuele informatie zorgt en Wim Hofstee die ik heb leren kennen in zijn hoedanigheid van voorzitter van mijn benoemingsadviescommissie en mijn curatorium en met wie ik sindsdien een bij tijd en wijle levendige e-mail discussie over allerlei aspecten van de professionele ethiek heb gevoerd.

Bij Faculteit Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap wil ik met name Jan Bremmer en Hetty Zock bedanken die mij de eerste tijd na mijn aanstelling wegwijs hebben gemaakt in de faculteit. Ik hoop het tot nu toe plezierig verlopen contact met Hetty Zock verder te kunnen uitbouwen, zowel met betrekking tot het onderwijs als met betrekking tot het onderzoek naar geestelijke verzorging. Ik heb voor mijn oratie in elk geval dankbaar kunnen putten uit haar onderzoek.

Wat de Faculteit der Wijsbegeerte betreft, blijft het een rare ervaring om na zoveel jaar als buiten- en tijdelijk zelfs als 'echt' lid bij de vakgroep theoretische filosofie te hebben gefunctioneerd, nu aangesteld te zijn bij de vakgroep praktische filosofie. Gelukkig ziet de vakgroep praktische filosofie mij niet als een gemankeerd theoretisch filosoof (althans, als dat zo is, dan hebben zij mij daar niets van laten merken). Integendeel, zij hebben mij open en enthousiast in hun midden opgenomen en hopelijk duiden zij het mij niet euvel dat ik in deze context toch met name twee theoretisch filosofen wil bedanken. Ten eerste Theo Kuipers die, eerst als mijn promotor, maar ook nadien, altijd bereid is geweest mij met filosofische raad en praktische daad terzijde te staan. Daarnaast Jeanne Peijnenburg met wie ik ruim vijf jaar de redactie van het Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte gevoerd heb. Ik kan me geen plezieriger persoon voorstellen om samen zo'n klus te klaren en ik betreur het dan ook dat ons onderzoek te ver uit elkaar ligt om nog eens samen de redactie van een bundel op ons te nemen.

Dan stap ik over naar de faculteit waar ik mijn hoofdaanstelling heb, de Faculteit Rechtsgeleerdheid. Ik wil allereerst de faculteit bedanken voor de grote mate van autonomie die ik altijd gekregen heb, zowel op het terrein van onderwijs als op het terrein van onderzoek. Daardoor heb ik mij niet alleen tot rechtsfilosoof, maar ook tot, onder andere, professioneel professe ethicus kunnen ontwikkelen. Ik ben nu alweer vele jaren lid van de vakgroep rechtstheorie bij deze faculteit en ik prijs mijzelf nog iedere dag gelukkig deel uit te maken van een in Nederland unieke interdisciplinaire vakgroep die bevolkt wordt door collega's van zeer verschillend plumage. In mijn oratie heb ik de vruchten van deze interdisciplinariteit kunnen plukken. In de vakgroep maak ik deel uit van de zeer kleine sectie Rechtsfilosofie. De omvang wordt echter ruimschoots gecompenseerd door het feit dat ik me geen betere collega kan wensen dan Pauline Westerman met wie ik aan een half woord voldoende heb om zowel

inhoudelijke als bureaucratische zaken te regelen. Dat we die doelmatigheid vervolgens bij tijd en wijle schijnbaar teniet doen door heel lang over allerlei andere zaken door te bomen, beschouw ik als een plezierige en zeer waardevolle bijkomstigheid.

Ik kan niet iedereen persoonlijk noemen, maar U zult begrijpen dat ik niet over professionele ethiek en meer in het bijzonder over forensische gedragskunde en geestelijke verzorging zou kunnen schrijven, als ik daarover niet met mensen uit de praktijk van gedachten had kunnen wisselen. Ik ben degenen die mij op sleeptouw hebben willen nemen daarvoor dan ook zeer erkentelijk. Verder staan ook de contacten met studenten bij alle drie de faculteiten niet alleen in het teken van het onderwijs dat ik aan hen geef. Omgekeerd hebben hun vragen, opmerkingen en werkstukken mij op zeer uiteenlopende manieren geïnspireerd bij het schrijven mijn publicaties op de verschillende terreinen van professionele ethiek. Daarnaast hebben ook vrienden waardevolle bijdragen geleverd aan mijn ontwikkeling tot professie ethicus. (53)

Als geëmancipeerde vrouw in de 21ste eeuw zou ik volgens sommigen misschien geen opmerking moeten maken over de soms lastige opgave om werk en zorg voor kinderen te combineren. Ik doe dat toch, want ik wil hier heel graag mijn burens Werner en Els van Putten bedanken die al tien jaar lang hun steentje aan mijn carrière bijdragen, omdat ze altijd bereid zijn om in te springen als het schema van werkende ouders niet aansluit op de openingstijden van de naschoolse opvang.

Tenslotte wil ik mijn familie en schoonfamilie bedanken. Mijn schoonvader, die niet alleen menigmaal is uitgerukt om gecrashte of verouderde computers en printers weer op de rails te zetten, maar ook incidenteel als theologische vraagbaak functioneert. Mijn ouders, omdat zij mij gesteund hebben, niet alleen tijdens mijn studies rechten en filosofie, maar ook nadien toen ik het merkwaardige beroep van rechtsfilosoof koos. Ze hebben zich vast wel meer dan eens afgevraagd, waar al mijn bezigheden toe zouden moeten leiden, maar tot de dag van vandaag volgen zij mijn werk met een betrokkenheid die zo ver gaat dat zij al mijn artikelen, zelfs de meest taaie, lezen.

Mijn laatste woorden zijn gewijd aan Folkert, Eliane en Gideon. Geheel tegen mijn gewoonte in en op enigszins oneigenlijk wijze wil ik hier Wittgenstein citeren: 'Er bestaan stellig onuitsprekelijke zaken. (...).' 'Van dat, waarover niet kan worden gesproken, moet men zwijgen.' (54)

Noten

- (1) Ik heb gekozen voor de termen 'protocollering' en 'kwantificering' en 'protocol' en 'meetinstrument'. Andere karakteriseringingen zijn uiteraard

- mogelijk. Zo spreekt Marc Berg in zijn proefschrift *Rationalizing Medical Work. Decision Support Techniques and Medical practices*, Rijksuniversiteit Limburg, 1995, over de invoering van beslissingsondersteunende technieken en hij maakt daarbij onderscheid tussen statistische technieken, protocollen en expert systemen.
- (2) William Shakespeare, *Hamlet*, in: *The Complete Works of William Shakespeare*, edited by J.W. Craig, Henry Pordes, London, 1978. Act III, Scene I, p. 958 - 959:
- 'To be or not to be: that is the question:
 Whether 'tis nobler in the mind to suffer
 The slings and arrows of outrageous fortune,
 Or to take arms against a sea of troubles,
 And by opposing end them? To die: to sleep;
 No more; and, by a sleep to say we end
 The hearth-ache and the thousand natural shocks
 That flesh is heir to, 'tis a consummation
 Devoutly to be wish'd. To die, to sleep;
 To sleep: perchance to dream: ay, there's the rub;
 For in that sleep of death what dreams may come
 When we have shuffled off this mortal coil,
 Must give us pause. There's the respect
 That makes calamity of so long life;
 For who would bear the whips and scorns of time,
 The oppressor's wrong, the proud man's contumely,
 The pangs of disprized love, the law's delay,
 The insolence of office, and the spurns
 That patient merit of the unworthy takes,
 When he himself might his quietus make
 With a bare bodkin? Who would fardels bear,
 To grunt and sweat under a weary life,
 But that the dread of something after death,
 The undiscover'd country from whose bourn
 No traveller returns, puzzles the will,
 And makes us rather bear those ills we have
 Than fly to others that we do not know of?
 Thus conscience does make cowards of us all;
 And thus the native hue of resolution
 Is sicklied o'er with the pale cast of thought,
 And enterprises of great pith and moment
 With this regard their currents turn awry,
 And lose the name of action. Soft you now!
 The fair Ophelia! Nymph in thy orisons

Be all my sins remember'd.'

De vertaling is ontleend aan:
http://nl.wikipedia.org/wiki/Hamlet#To_be_or_not_to_be.2C_that.27s_the_quest ion.

- (3) Voor een overzicht, zie Hetty Zock, 'De geestelijke verzorger in beeld. Tegenstrijdige opvattingen en verwachtingen', voordracht tijdens het symposium 'Klant is Koning', Groningen, 6 december 2004. De voordracht is verschenen in *Tijdschrift Geestelijke verzorging*, 8 (2005) 34, p. 15 - 23. Zie ook A. de Roy et.al., *Beroep Geestelijk verzorger*, Utrecht, Trimbos-instituut, 1997, en J. Bouwer, *Van het gebied naar de kaart. Het domein van de geestelijke zorgverlening*, oratie Kampen, 2003, p. 3 - 5.
- (4) Deze onduidelijkheid over de identiteit van de geestelijk verzorger bestaat misschien ook bij sommige lezers. Volgens *De Beroepsstandaard van de Geestelijk Verzorger in Zorginstellingen*, Amersfoort, 2002, p. 5, is geestelijke verzorging in en vanuit de zorginstellingen: 'De professionele en ambtshalve begeleiding van en hulpverlening aan mensen bij zingeving aan hun bestaan, vanuit en op basis van geloofs- en levensovertuiging en de professionele advisering inzake ethische en / of levensbeschouwelijke aspecten in zorgverlening en beleidsvorming.' *De Beroepsstandaard* is te vinden op www.vgvz.nl.
- (5) Zie A.R. Mackor, 'TBS en techniek, Over het gebruik van risicotaxatie-instrumenten in Pro Justitia rapporten', in: *Tijdschrift voor Humanistiek*, nr 23, jrg. 6, oktober 2005, p. 6 - 15.
- (6) Hier zouden bijvoorbeeld zogeheten ethische stappenplannen die onder andere in de medische ethiek in zwang zijn geraakt, het bestuderen waard zijn.
- (7) Volgens het ideaalbeeld verwerven professionals door lange en intensieve wetenschappelijke studie diepgaande theoretische kennis en specifieke praktische vaardigheden. Daarom wordt vaak over 'learned professions', geleerde professies, gesproken.
- (8) Een eerste bezwaar is dat deze verklaring geen antwoord geeft op de vraag, waarom wetenschap in onze samenleving zo'n hoge status heeft. Zie bijvoorbeeld T.M. Porter, *Trust in numbers: the pursuit of objectivity in science and public life*, Princeton, Princeton UP, 1995, p. viii en p. x: 'How are we to account for the prestige and power of quantitative methods in the modern world? The usual answer (...) is that quantification became a desideratum of social and economic investigation as a result of its successes in the study of nature. I am not content with this answer. It is not quite empty, but it begs some crucial questions.' 'I do not claim that quantification is nothing but a political solution to a political problem. But that is surely one of the things that it is (...).' Zie ook Trudy Dehue, *Changing the Rules. Psychology in the Netherlands, 1900- 1985*,

- Cambridge, Cambridge University Press, 1995, Hoofdstuk 1, met name p. 16 - 29 en zie ook Marc Berg, *t.a.p.*.
- (9) T.M. Porter, *t.a.p.*, p. vii wijst er terecht op dat '(...) these supposed connections brought undeserved credit to each enterprise by making science seem more practical and its "applications" more intellectual than either really is.' En Andrew Abbott schrijft in *The System of Professions. An Essay on the Division of Expert Labor* (University of Chicago Press, Chicago / Londen, 1988, p. 53 - 54): 'The ability of a profession to sustain its jurisdictions lies partly in the power and prestige of its academic knowledge. This prestige reflects the public's mistaken belief that abstract professional knowledge is continuous with practical professional knowledge, and hence that prestigious abstract knowledge implies effective professional work. In fact, the true use of academic professional knowledge is less practical than symbolic.' Hij stelt echter ook (op p. 55): 'That abstract knowledge serves to legitimate professional work should not belittle its other functions (...) the generation of new diagnoses, treatments, and inference methods.'
- (10) Een ander kritiekpunt is dat professies er niet per definitie goed aan doen nieuwe kennis om te zetten in protocollen en meetinstrumenten. De invoering van protocollen en meetinstrumenten is vanuit het perspectief van zelfbehoud van een professie een delicaat proces. Zie daarover Andrew Abbott, *t.a.p.*, p. 46 e.v. en hoofdstuk 7. Enerzijds lijkt invoering noodzakelijk voor behoud van status, anderzijds verliest een professie juist status als deze er in slaagt zijn activiteiten te reduceren tot mechanisch uitvoerbare processen. Het paradoxale is namelijk dat als een professie er in slaagt protocollen en meetinstrumenten te ontwikkelen, de status van de professie juist door dat succes onder druk kan komen te staan. Immers, op het moment dat de abstracte kennis van een professie kan worden vastgelegd in meetinstrumenten en protocollen, kunnen handelingen die eerst aan professionals waren voorbehouden, vaak door ondergeschikten en in sommige gevallen zelfs door cliënten zelf worden uitgevoerd. Men denke hier bijvoorbeeld aan de tandarts en huisarts die allerlei taken aan hun assistent delegeren en aan diverse medische thuistests, zoals bloeddruk- en cholesterolmeters. Ook de verhouding tussen psychiater en psycholoog die in het verleden wel werd gekarakteriseerd als een tussen superieur en ondergeschikte 'testslaaf', vormt hiervan een goed voorbeeld. Zie daarover paragraaf 3.2. Het gevaar van de invoering van meetinstrumenten en protocollen is dus dat de professie zichzelf door eigen succes overbodig maakt. Een professie kan dit gevaar afwenden, hetzij door er zorg voor te dragen dat alleen gespecialiseerde professionals bevoegd zijn om de protocollen en meetinstrumenten te hanteren, hetzij door nieuwe terreinen aan te boren waarop opnieuw exclusieve kennis

- wordt verworven. Idealiter wordt die kennis weer in meetinstrumenten en protocollen omgezet waarna de professie weer nieuwe terreinen moet exploreren waarvoor weer instrumenten en protocollen ontwikkeld kunnen worden, etcetera.
- (11) Ik bespreek hier alleen de verklaring in termen van de controlerende en legitimerende functie van protocollen en meetinstrumenten. Er zijn uiteraard nog verschillende andere verklaringen. Zo wordt onder meer gewezen op de rol die met name protocollen spelen bij het beheersbaar maken van de toenemende complexiteit en interdisciplinariteit van professioneel handelen. Verder spelen ook doelmatigheidsoverwegingen een rol bij de invoering van protocollen.
 - (12) Een recent voorbeeld van het verdedigen van exclusieve rechten ziet men bij de bezwaren die vanuit de universiteiten worden aangevoerd tegen het voorstel om ook HBO-instellingen het ius promovendi te geven.
 - (13) Sterker nog, het verkrijgen en verdedigen van bevoegdheden tegenover andere professies vormt een drijvende kracht achter veranderingen in en tussen professies. Deze stelling wordt op overtuigende wijze uitgewerkt door Andrew Abbott, *t.a.p.*, met name in hoofdstuk 4.
 - (14) Zo ook T.M. Porter, *t.a.p.*, p. ix: '(...) reliance on numbers and quantitative manipulation minimizes the need for intimate knowledge and personal trust. Quantification is well suited for communication that goes beyond the boundaries of locality and community.'
 - (15) In *Bewijzen van goede dienstverlening*, WRR-rapport nr 70, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2004, p. 186 wordt in dit verband gesproken over geïnstitutionaliseerd wantrouwen.
 - (16) Daarnaast moet de cliënt uiteraard ook vertrouwen hebben in de (vaak multidisciplinaire) organisatie waarin de professional werkt.
 - (17) In *Bewijzen van goede dienstverlening*, *t.a.p.*, wordt terecht gewezen op de negatieve aspecten: het ontstaan van een afrekencultuur en een stapeling van regelgeving en toezichhoudende instanties. Het rapport komt helaas niet tot overtuigende aanbevelingen om deze ontwikkelingen een halt toe te roepen.
 - (18) Met name wanneer dat 'korset' niet gemaakt is in samenspraak met de professional en/of wanneer het niet primair ontwikkeld is ter ondersteuning van de professional, maar voor andere doelen, zoals bijvoorbeeld toezicht. Vergelijk daarover bijvoorbeeld M. Berg et.al., *De nacht schreef rood. Informatisering van zorgpraktijken*, Den Haag, Rathenau, 1998, studie 37, hoofdstuk 3.
 - (19) Zie *Bewijzen van goede dienstverlening*, *t.a.p.*, p. 130 e.v..
 - (20) Anne Hermans, 'Dood willen', column in *NRC Handelsblad*, 29/30-1-2005.
 - (21) Een beknopt overzicht van het onderscheid tussen presentie- en interventiemodel is te vinden in Andries Baart, 'Methodiek, zorgbenadering

- en professionaliteit', in: Marian Verkerk (red.), *Denken over zorg*, Elsevier/De Tijdstroom, Utrecht, 1997, p. 203 - 223. Andries Baart heeft de presentietheorie uiteengezet en verdedigd in *Een theorie van presentie*, Utrecht, Lemma, 2001. Het tijdschrift *Sociale Interventie* heeft nummer 2003-2 geheel gewijd aan dit boek. Voor een verdediging en uiteenzetting van de interventietheorie, zie bijvoorbeeld Johan Bouwer, *Pastorale diagnostiek. Modellen en mogelijkheden*, Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer, 1988 en *Van de kaart naar het gebied. Het domein van de geestelijke zorgverlening*, oratie Kampen, 2003.
- (22) Zie naast Andries Baart bijvoorbeeld Ton Jorna, 'De geestelijke dimensie in de geestelijke verzorging. Kritische noties bij Bouwers competenties van het vak', in: *Tijdschrift Geestelijke verzorging*, 8 (2005), 34, p. 36 - 46.
- (23) Vergelijk Andrew Abbott, *t.a.p.*, hoofdstuk 10, met name p. 308 e.v. en ook p. 47.
- (24) Dat de geestelijke verzorging nog steeds bestaat, kan ten dele worden verklaard uit het feit dat het recht op geestelijke verzorging in onder andere verpleegtehuizen en justitiële inrichtingen wettelijk is vastgelegd. Daardoor kan in bezuinigingsrondes het aantal geestelijk verzorgers wel worden verlaagd, maar andere professies kunnen de geestelijke verzorging nooit helemaal van het strijdtoneel stoten. Zie bijvoorbeeld artikel 3 van de Kwaliteitswet Zorginstellingen en artikel 40 van de Beginselenwet verpleging tbs-gestelden. De grondslag van die wettelijke regelingen is artikel 6 van de Grondwet waarin de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging is vastgelegd.
- (25) Uit onderzoek blijkt dat er vraag is naar geestelijke verzorging en dat cliënten in het algemeen tevreden zijn over hun contacten met geestelijk verzorgers. Voor een overzicht van dit onderzoek zie Hetty Zock, *t.a.p.*.
- (26) Volgens PvdA-Tweede Kamerlid Aleid Wolfsen is het aantal tbs-gestelden in tbs-klinieken de laatste tien tot vijftien jaar verdrievoudigd tot ongeveer 1700 en de prognose is dat er in 2010 2500 tbs-gestelden zullen zijn (interview TV Noord-Holland op 24 september 2005).
- (27) Die aanval lijkt overigens niet zozeer in de forensische praktijk als wel in het academische debat begonnen. Men denke hier aan de rol die rechtspsychologen van het eerste uur zoals Wagenaar en Crombag, en rechtspsychologen van de tweede generatie zoals Van Koppen en De Ruiters spelen. Bovendien voeren zij de strijd niet alleen op de werkvloer of in het academische debat, maar met name ook in de media.
- (28) Ook op dit punt is de overeenkomst tussen psychiater en geestelijk verzorger, die eerst en vooral naar het levensverhaal van de cliënt luistert, duidelijk.
- (29) De bekendste verdediger van dit 'antireductionistische en anti-empiristische' standpunt in de Nederlandse forensische psychiatrie is vermoedelijk Antoine

- Mooij. Zie bijvoorbeeld zijn *Toerekeningsvatbaarheid. Over handelingsvrijheid*, Boom, Amsterdam, 2004.
- (30) Zie daarover bijvoorbeeld Trudy Dehue, *t.a.p.*.
- (31) H. in 't Veld werd in 1958 als een van de eerste psychologen als vast gerechtelijk deskundige beëdigd. In zijn afscheidsrede in 1991 merkt hij op dat hij in 1958 zijn eerste aanvaring met de forensische psychiatrie had, toen hij weigerde nog langer als een soort medisch assistent en testslaaf onder gezag van de psychiater te functioneren. De afscheidsrede is niet gepubliceerd, maar zie voor een samenvatting: L.M.L.M. de Goei, 'De forensisch psycholoog', in: *MGV*, 46 (1991), p. 1361 - 1365. De strijd tussen forensisch psychiaters en psychologen heeft zich overigens nog niet vertaald in wettelijke gelijkheid. Sinds 1988 bepalen art. 37-2 en 37a-3 van het Wetboek van Strafrecht weliswaar dat de rechter alleen dan tbs kan opleggen, indien tenminste twee gedragskundigen van verschillende disciplines betrokkene hebben onderzocht, maar er wordt alleen geëist dat één van hen een psychiater is. De ander is meestal een psycholoog, maar dat is (nog) geen wettelijke eis.
- (32) Zie Andrew Abbott, *t.a.p.*, hoofdstuk 7 over de vraag, hoe veranderingen in culturele waarden de positie van en de verhouding tussen professies beïnvloeden. Uiteraard spelen ook ontwikkelingen in de wetenschap een rol. Met name in Amerika en Canada zijn vanaf de jaren '80 meetinstrumenten ontwikkeld.
- (33) Een overzicht van deze veranderende opvattingen is onder andere te vinden in H. Franke, *The emancipation of prisoners: a socio-historical analysis of the Dutch prison experience*, Edinburgh, Edinburgh UP, 1995 en J.L. de Wijkerslooth, 'De officier van justitie en de nieuwe gestrengheid', in: *Goed beschouwd 2005*, uitgave van het Openbaar Ministerie, p. 5 - 19. Zie ook S. van Ruller en S. Faber, *Afdoening van strafzaken in Nederland sinds 1813. Ontwikkelingen in wetgeving, beleid en praktijk*, Amsterdam, VU Uitgeverij, 1995.
- (34) Zie A.R. Mackor en E. Brand, 'Naar een professioneler oordeel inzake TBS-verlengingen. Analyse van een casus', in: *Proces* 83 (2004) 4, p. 167 - 174, A.R. Mackor en E. Brand, 'Nawoord', in: *Proces* 84 (2005) 2, p. 78 - 79, A.R. Mackor, 'TBS-verlenging zonder stoornis?', in: *NJB* 19 (2005) 80, p. 993 - 994, A.R. Mackor, 2005, *t.a.p.*.
- (35) Voor een recent onderzoek naar recidiverisico taxaties, zie Canton, W.J., Veer, T.S. van der, Panhuis, P.J.A. van, Verheul, R. & Brink, W. van den, 'De voorspellende waarde van risicotaxatie bij de rapportage pro Justitia', en 'De betrouwbaarheid van risicotaxatie bij de rapportage pro Justitia', beide in: *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 2004/ 4 (jrg. 46), p. 525 - 535 en p. 537 - 542.
- (36) Zie daarover uitvoeriger A.R. Mackor, 2005, *t.a.p.*.

- (37) Vergelijk ook Andrew Abbott, *t.a.p.*, p. 48 e.v..
- (38) Zie ook C.J.M. Schuyt, 'Discretionaire bevoegdheid in het strafrecht', in: *Delikt en Delinkwent*, 2005, 10, p. 103 - 109, i.h.b. p. 109.
- (39) Zie met name het Schoenmakersarrest, HR 27 januari 1998, NJ 404. Daarin wordt slechts in zeer algemene bewoordingen gesteld dat indien de deskundigheid van de getuige-deskundige wordt betwist, de rechter onderzoek moet doen naar diens deskundigheid, naar de aard en de betrouwbaarheid van de methode, en naar de vakkundige toepassing van de methode.
- (40) Er is wel uitgebreid onderzoek gedaan naar fouten die door rechter en OM in de Schiedamse parkmoordzaak zijn gemaakt maar, voor zover mij bekend, is er geen aandacht besteed aan mogelijke fouten die zijn gemaakt bij de tbs-advisering en -oplegging in deze zaak.
- (41) Zie de literatuurverwijzingen in noot 34. Zie ook het arrest van het Hof 's Gravenhage 18 juni 2004, LJN AP2846, dat in de zaak van de verpleegkundige Lucia de B. op basis van een onnavolgbare argumentatie een combinatie van levenslange gevangenisstraf met tbs heeft opgelegd. Zie daarover A.R. Mackor, 'De legitimatie van (de combinatie van) levenslange gevangenisstraf en tbs. Noot bij het arrest van het Gerechtshof 's-Gravenhage 18 juni 2004, LJN AP2846', verschijnt in 2006 in een bundel bij *Ars Aequi*.
- (42) Eerder heb ik gesteld dat de forensische psychologie het succes te danken heeft aan de opkomst van het veiligheidsdenken waarin het meten van risico's centraal staat. Hier betoog ik dat verdachten evenzeer baat kunnen hebben bij de opkomst van meetinstrumenten, omdat deze kunnen bijdragen aan betere controleerbaarheid van gedragskundige adviezen en rechterlijke uitspraken.
- (43) Ik beperk me hier tot de vraag, of de begeleiding en hulpverlening van individuele cliënten moet worden geprotocolleerd. De vraag naar de mogelijkheid en wenselijkheid van het protocolleren van de in noot 4 genoemde adviestaken van de geestelijk verzorger blijft hier buiten beschouwing.
- (44) Zo ook A. de Roy et.al. *t.a.p.*, p. 176.
- (45) Vergelijk ook Andrew Abbott, *t.a.p.*, p. 48.
- (46) Zo ook Bouwer, 2003, *t.a.p.*, p. 15 - 16 en Jean-Jacques Suurmond, 'De gewone poten laten het spirituele pootje er gemakkelijk een beetje bij bungelen', column in *Trouw*, 4 oktober 2005.
- (47) Zie Bouwer, 1998, *t.a.p.*, p. 104 die de invoering van dergelijke formulieren juist bepleit.
- (48) Bart Jan Koet schetst in *R.K. Justitiepastoraat. Een kijkje in de keuken*, Den Haag, juni 2003, een helder en levendig beeld van de rol van (r.k.) geestelijke verzorging in penitentiaire inrichtingen.

- (49) Zie over de protocollering en de verwetenschappelijking van het strafrecht en de gevangenis: Michel Foucault, *Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis*, Groningen, Historische Uitgeverij, 1997. (Oorspronkelijke titel: *Surveiller et punir. Naissance de la prison*, Gallimard, 1975.) Zie ook S. van Ruller en S. Faber, *t.a.p.*
- (50) Ik vat de vrijplaatsfunctie hier vooral op als een vertrouwensfunctie. Zie Zock, *t.a.p.*, p. 20 - 21 over het onderscheid tussen de ambtelijke en de vertrouwensfunctie van de vrijplaats.
- (51) In *Bewijzen van goede dienstverlening, t.a.p.*, p. 198 wordt terecht gewaarschuwd voor het gevaar dat politiek-normatieve afwegingen worden bepaald door de mate waarin prestaties meetbaar zijn en voor het gevaar dat bovendien niet de prestaties zelf, maar slechts dat wat gemeten wordt, beoordeeld wordt.
- (52) Frans Zwarts, de huidige rector magnificus van de Rijksuniversiteit Groningen, benadrukt in zijn column in het laatste nummer van *Broerstraat. Magazine voor alumni en relaties*, 20 (2005) 3, p. 6, het belang van universitaire ceremonies en tradities en van de daarbij behorende klederdracht (de toga). Hopelijk is hij ook gevoelig voor het argument dat een oratie een ritueel is met belangrijke sociale functies en dat een gesproken dankwoord, anders dan een geschreven dankwoord, kan bijdragen aan het vervullen van die functies. In plaats van het dankwoord af te schaffen had ook een maximaal aantal woorden voor het dankwoord vastgesteld kunnen worden.
- (53) Aan enkelen van hen heb ik bijvoorbeeld mijn kennis van de beroepsethiek van postbodes te danken. Zie Jean Dulieu, *Paulus de Boskabouter. Eendracht maakt macht*, Assen, Uitgeverij De Meulder, 1997, p. 17 - 18 en p. 24.
- (54) Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, vertaald en van een nawoord en aantekeningen voorzien door W.F. Hermans, Amsterdam, Athenaeum-Polak & Van Gennep, 1975, stellingen 6.522 en 7. (Oorspronkelijk verschenen in 1921 in *Annalen der Naturphilosophie*.)